

UYGUR KAGANLARININ T'ANG SÜLALESİ TARİHLERİNE GÖRE SOY KÜTÜKLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. ÖZKAN İZGİ

Göktürkler zamanında, Orhun ve Selanga nehirlerinin civarında Töles (1) oymaklarının yaşadığını bilmekteyiz. Bugu, Tongra, Bayırku, Ediz, Uygur gibi oymaklar, Göktürklerin zayıflama döneminde bir birlik meydana getirmişler ve Uygur oymağı bu birliğin başına geçmiştir. Bu birliğe daha sonra, Karluk, Basmil ve Türgeş'ler de dahil olmuşlardır. İşte yedinci yüzyılın hemen başlarında kurulmağa başlayan Uygur Devletini, son Göktürk kağan'ı Ozamış'ı mağlup edip (743) senesinden, 840 daki Kırgız yenilgisine kadar pek çok kağan idare etmiştir. 744-840 arasında mevcudiyetlerini korumuş olan ve başşehirlerinden dolayı da kendilerine "Ötügen Uygurları" da denilen bu devlet, Çinde kuvvetli bir sülale kurmuş olan T'ang Sülalesi (618-906) zamanına rastlamaktadır. Bu Uygurlar hakkında T'ang Sülalesi zamanında yazılmış ana kaynaklarda (2), başa geçen kağanların soykütükleri hakkında bir takım açık olmıyan noktalara rastlanmaktadır. Bu yüzden üç ana kaynaktaki soykütükleri ayrı ayrı incelenerek, yapılan bu yanlışlıklar, atlamalar yahut olayların sırasının karıştırılması neticesinde ortaya çıkan durumlardan dolayı, kağanların sırasını düzenlemek gerekmektedir. Bu çalışmada yapılan iş, üç ayrı tablonun karşılaştırılması ve bunlarla ilgili diğer malzemelerden de faydalanılarak, hakikate en yakın olan Uygur Kağan Soykütüğü'nü ortaya çıkarmak olmuştur.

A-TABLoların AYRI AYRI İNCELENMESİ:

I- *Chiu T'ang-shu*, Hui-ho(3) bölümündeki kağan soykütüğü.

1- T'e-chien Ssu-chin(4)

1- Genel olarak Töles oymakları hakkında bakınız, B. Ögel, "İlk Töles boyları", *Belleten*, sayı 48, 1948.

2- T'ang Sülalesinin ana kaynakları, 1- *Chiu T'ang-shu*, 2- *Hsin T'ang-shu* ve *Ts'e-fu yüsan kuei* kitaplarıdır.

3- Hui-ho, Uygurlar demektir. Uygurların, Çince de çeşitli yazılış şekilleri için bak. Tsai Wen-shen, *Li Te-yü'nün Mektuplarına göre uygurlar (840-900)*, Doktora çalışması, Taipei, 1967, s. 12.

4- Uygur devletinin kuruluş yıllarında il reislerinin ünvanı İrkin/Erkin idi. T'e Shih-chien Ssu-chin'in kurucularından biri olması dolayısıyla ünvanının İrkin/Erkin olması kuvvetle muhtemeldir. İrkin/Erkin ünvanlarıyla ilgili olarak bak, İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara, 1977, s. 111.

a- Yaklaşık olarak Ta-yeh saltanat devrinin birinci yılında (605) tahta çıkmıştır.

2- P'u-sa(5)

a- Shih-chien(6)in oğludur.

b- Chen-kuan saltanat devrinin ortalarında başa geçmiştir.

3- T'u Mi-tu

a- P'u-sa ile münasebeti belli değildir. T'u Mi-tu bir elçiyle T'ang asıllarından Li Fa'ya haraç yolladığından, bu asıllardan tarafından kendisine Huai-hua generallik ünvanı ile Han-hai Askeri Valiliği (7) verilmiştir. Chen-kuan saltanat yılının yirminci yılında (646) kağanlığının ilan edildiği bilinmektedir.

b- Chen-kuan saltanat devrinin yirmikinci yılında (648) yeğeni Wu Ho tarafından öldürülmüştür.

4- P'o-jun: 648-662

a- T'u Mi-tu'nun oğludur. Hu-lu ayaklanmasında T'ang sülalesine yardım ettiği için kendisine Yu-wei Ta-chiang-chun (8) ünvanı ile Han-hai Tu-tu-fu(9) luğu verilmiştir.

b- Lung-shuo saltanat devrinin ortalarında ölmüştür. Lung-shuo saltanat devri sadece bir yıl olup 622 senesine rast gelmektedir.

5- Pi-sou Tu-chu: 622-?

a- P'o-jun'un küçük kardeşidir.

5- P'u-sa'nın ünvanı, "Alp İlteber" olmuştur. Alp İlteber'in bugünkü manası ise, "kahraman, vatana hizmet eden" anlamındadır. P'u-sa adının Budist olması muhtemeldir. Bundan dolayı, Buda dininin daha bu yıllarda Uygurlar arasında yayılmaya başlaması bakımından önemlidir. Bak B. ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 2 Cilt, İstanbul, 1971, C, I, s. 87.

6- Shih-chien, bir evvelki kağanın oğludur. Bir evvelki kağan'ın ismi ise T'e-chien Ssu-chin'di "T'e" ve "Shih" kelimelerinin çince yazılışlarındaki benzerlik bu kelimelerin okunuşlarındaki farklılığı meydana getirmiştir. Bundan dolayı, bir evvelki kağanın isminin Shih-chien Ssu-chin olması lazımdır.

7- Han-hai Askeri valisi bugünkü Dış Moğolistan'ı idare ediyordu.

Han-hai Askeri Valiliği'nin kurulması için bak, Chang jen-t'ang, *T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri*, Doktora çalışması, Taipei, 1968, s. 120.

8- Yu-wei Ta-chiang-chün, "Sağ taraf askeri bölgesi büyük generali" anlamındadır. Bak, Tsai Wen-shen, *aynı eser*, s. 14.

9- Han-hai Tu-tu-fu, "Han-hai Tudun'luğu" anlamındadır. "Tudun" eskiden Çinde kullanılan bir memuriyet ünvanıdır. T'ang sülalesi zamanında kurulmuştur. Bu ünvan için bak, Hamilton, James, *Les Oughours a l'epoque des Cinq Dynasties*, Paris, 1955, s. 97. Bu ünvanın Türkler de kullanılışı için bak, Ecsedy, Hilda, "Old Turkish Titles Chinese Origin", *Acta Orientalia*, sayı 18, 1965, s. 89.

6- Tu Chieh-chih: ?-680

a- Pi-sou Tu-chu ile münasebeti belli değildir. Yung-lung saltanat devrinin ortalarında başa geçmiştir. Yung-lung, T'ang imparatoru T'ai-tsung'un saltanat devri olup sadece bir yıldır (680).

7- Fu Ti-fu: 680-684

a- Tu Chieh-chih ile münasebeti belli değildir. Szu-sheng, saltanat devrinde kağan olmuştur. Bu ise, imparator Chung-tsung'un saltanat devrinin adı olup, sadece bir yıldır (684). Bu tarihte kağan olmuştur.

8- Ch'eng-tsung: 684-?

a- Fu Ti-fu ile münasebeti belli değildir. İmparator Hsüen-tsung'un saltanat devrinin adı olan K'ai-yüan devrinde kağan olmuştur. Bu saltanat devri toplam 29 yıldır.

9- Fu Ti-nan:

a- Ch'eng-tsung ile münasebeti belli değildir.

10- Yeh-hu(10) Chieh-li-fa: 747-?

a- Fu Ti-nan ile münasebeti belli değildir. T'ien-pao saltanat devrinin üçüncü yılında (745) T'ang imparatoru kendisine Feng I Wang ünvanını vermiştir. Kendisi ise Ku-tu-lu P'i-chia Ch'üeh kağan (11) adını almıştır. T'ang sülalesi kayıtlarında ismi Huai-jen kağan olarak da geçmektedir.

11- Ying-wu Wei-yüan P'i-chia kağan (12) ?-759.

a- Yeh-hu Chieh-li-fa ile münasebeti belli değildir. Sadece onun Ch'i-yüeh saltanat devrinin ikinci yılında (759) öldüğü bilinmektedir.

b- T'ang imparatoru Su-tsung'un kızı Ning-kuo prensesi ile evlenmiştir (13). T'ang sülalesi zamanında An-shih (14) isyanının bastırılmasında büyük rol oynamıştır.

10- Yeh-hu, "Yabgu" demektir. Orta Asya Türk Devletlerinin doğu kısmında kullanılan reis ünvanıdır. Bak, Hamilton, *Les Ouighours...*, s. 102.

11- Ku-tu-lu P'i-chia Kagan, "Kutluk Bilge Kagan". Basmilleri yenip kendisini kagan olarak ilan etmiştir. Bak, Mackerras, Colin, *The Uighur Empire*, Canberra, 1968, s. 1.

12- Ying-wu Wei-yüan P'i-chia Kagan, diğer bir ismi de "Mo-yench'o", "Moyençur" kagandır.

13- Ning-kuo prensesi, T'ang imparatoru Su-tsung'un yedi kızından ikincisidir. 758 yılında imparatorun emriyle önce prenses dah sonra da Uygur kaganının karısı olmuştur. Bak, Mackerras, *aynı eser*, s. 76.

14- An-shun veya An Lu-shan isyanı, Bak, Tsai Wen-shen, *aynı eser*, s. 191, not 17.

12- Teng-li kagan (15) 759-780.

a- P'i-chia kagan'ın en küçük oğludur.

b- T'ang sülalesi kayıtlarında Teng-li Hsieh-tu Teng-mi-shih Han Chü-lu Ying-i Chien-kung P'i-chia kagan adıyla da geçmektedir.

13- Tun Mo-ho Ta-kan (16): 780-789.

a- Teng-li kagan'ın veziridir.

b- T'ang sülalesi kayıtlarında Wu-i ch'eng-kung kagan olarak da adı geçmektedir. Kendisi Ho Tu-tu-lu P'i-chia Kagan adını almıştır (17). Chen-yüan saltanat devrinin beşinci yılında (789) Ku-tu-lu Ch'ang-shou T'ien-ch'in P'i-chia Kagan ünvanı ile ölmüştür.

14- Chung-chen Kagan (18): 789-790

a- Tun Mo-ho ile münasebeti belli değildir (19).

b- Chen-yüan saltanat devrinin altıncı yılında (79) ölmüştür.

15- Chung Chen-tzu: 790-?

16- T'eng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih Ho Lu-hu P'i Huai-hsin kagan (20).

17- Ai Te-ho-li-lu Mo-mi-shih Ho Mi P'i-chia Kagan: ?-821.

a- Bir önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

b- Cha'ng-ch'ing saltanat devrinin birinci yılında (821) ölmüştür. Diğer bir adı da P'i-chia Pao-i kagan'dır. Ne zaman kagan olduğuna dair kesin bir kayıt yoktur.

18- Teng-lo Yü-lu Mo-mi -shih Chü-chu-lu P'i-ciha Kagan (21): 821-833.

a- Bir önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

b- T'ai-ho prensesi ile evlenmiş ve T'ai-ho saltanat devrinin yedinci yılında (833) ölmüştür.

15- Teng-li, "Tengri", "Tanrı" anlamındadır. Teng-li Kagan için "Bugu" veya "Bögü" ismi de kullanılmıştır.

16- Ta-kan, "Tarkan" veya "Tarhan" anlamındadır. Bugün, "Vekil, Vezir, Nazır" anlamında kullanılmaktadır. Bak, Caferoğlu, A., *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, 1968, s. 226.

17- Ho Ku-tu-lu P'i-chia Kagan, "Alp Kutluk Bilge Kagan" anlamındadır.

18- Chung-chen Kagan, diğer bir ismi de "Ai Teng-li-lo Ku Mo-mi-shih Chü-lu P'i-chia Chung-chen Kagan" "Ay Tengride Kut Bulmuş Külüg Bilge Chung-chen Kagan" dır.

19- Chung-chen Kagan, *Hsin T'ang-shu*'da Tun Mo-ho Ta-kan'ın oğlu olarak geçmektedir. bak, Mackerras, *The Uighur Empire*, s. 157.

20- Teng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih Ho Lu-hu P'i Huai-hsin Kagan, eski Türkçede "Tengride Ülüg Bulmuş Alp Lu-hu P'i Huai-hsin Kagan" anlamındadır.

21- Teng-lo Yü lu Mo-mi-shih Chü-chu-lu P'i-chia Kagan, eski Türkçe'de "Tengride Ülüg Bulmuş Külüg Bilge Kagan" anlamındadır.

19- Sa-t'e-le: 836-?

a- Bir önceki kagan'ın küçük kardeşidir.

b- K'ai-ch'eng saltanat yılının birinci yılında (836) kagan olmuştur.

20- Ho-sa T'e-le (22).

a- Bir önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

21- Wu-chieh (23).

a- Bir önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

22- O-nien

a- Ta-chung saltanat devrinin ikinci yılında (848) Batı'ya seyahate çıkmış ve geri dönmemiştir.

23- P'ang-le (24).

II- *Hsin T'ang-shu*, Hui-ho (Uygur) bölümündeki kagan soykütüğü

1- Shih-chien Ssu-chin (25)

a- Ta-yeh saltanat devrinin ortalarında başa geçmiştir.

b- T'ang imparatoru tarafından Ssu-chin adı verilmiştir.

2- P'u-sa

a- Shih-chien'in oğludur.

3- T'u Mi-tu

a- Önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

b- T'ang imparatoru tarafından Huai-hua Ta-chiang-chün (26) ile Han-hai Tu-tu'luğu verilmiştir. Kendisi bu ünvanlarla yetinmeyip kaganlığını ilan etmiş ve Göktürkler zamanında olduğu gibi memurlar tayin etmiştir.

4- P'o-jun

a- Önceki kagan'ın oğludur.

22- Ho-sa T'e-le, "Hazar Tegin" için bak, Tsai Wen-shen, *Uygurlar*, s. 28.

23- Wu-chieh, Eski Türkçe'de "Üge ve Öge" bugünkü Türkçe'de ise, "Muhterem ve akıllı olmak" anlamına gelen bir ünvanıdır. Bu ünvanın kullanış yerleri için bak, Tsai Wen-hen, *Uygurlar*, s. 75.

24- P'ang-le, bu kagan'a "Mang-li" kagan da denilmektedir. Mangli, Eski Türkçe'de "Menglig" demektir. Bak. Hamilton, *Les Ouighours...*, s. 7.

25 Bak, Not 6.

26- Huai-hua Ta-chiang-chün, "Huai-hua Büyük Generali" anlamındadır.

b- T'ang imparatoru kendisine T'zo-shiao Wei Ta-chiang-~~chün~~ (27) ünvanını ve babasından kalma toprakların idaresini vermiştir. Ho-lu ayaklanması zamanında T'ang sülalesine yardımları olmuştur.

5- P'i-li: 661-663

a- Önceki kagan'ın oğludur.

b- Lung-shou saltanat devrinin ortalarında kagan olmuştur.

6- Tu chieh-chih: -?715

a- Önceki kagan'ın oğludur.

7- Fu Ti-fu: 715?-

a- Önceki kagan'ın oğludur.

b- Mo-ch'o'nun (28) ölümünden [K'ai-yüan saltanat devrinin dördüncü yılında (714)] bir sene evvel, K'ai-yüan saltanat devrinin üçüncü yılında (715) de kagan olmuştur.

8- Ch'eng-tsung

a- Önceki kagan'ın oğludur.

9- Hu-su

a- Önceki kagan'ın erkek yeğenidir.

b- Han-hai nahiyesi Szu-ma'sı (29) olmuştur.

10- Ku-li P'ei-lo

a- Önceki kagan'ın oğludur.

b- T'ien-pao saltanat devrinin üçüncü yılında (745) kendisine Ku-tu-lu P'i-chia kagan ünvanı verilmiştir. (30)

c- T'ang sülalesinin ilk yıllarında önce Feng-i Wang, daha sonra da Huai-
jen ünvanları verilmiştir.

27- Tzo-shiao Wei Ta-chiang-chün, T'ang sülalesi zamanında "Saray muhafızlarının başı" idi. Bak, Tsai Wen-shen, *Uygurlar*, s. 29, not 17.

28- Mo-ch'o, "Mo-yen-ch'o" kaganın bir başka yazılış şeklidir.

29- Szu-ma, "Bir vali veya yüksek bir memurun nüfus mıntıkasının idare merkezinde çalışan yardımcı memur" dur. Bak, Kracke, E. A., *Civil Service in Early Sung China* (960-1067), Cambridge Mass., 1968. s. 49. Bu memuriyetin kuruluş ve gelişmesi için ayrıca bak, Rotours, Robert des., *Traite des fonctionnaires et Traite de l'Armee*, Bibliotheque de l'Institut des Hautes Etudes Chinoises, 2 Cilt, Leyde, 1948, cilt I, s. 506 e 521.

30- Ku-tu-lu P'i-chia Ch'üeh Kagan, Eski Türkçe'de "Kutluk Bilge Ch'üeh Kagan" anlamındadır.

11- Mo-yen-ch'o

a- Önceki kagan'ın oğludur. T'ang imparatoru tarafından kendisine Ko-le kagan adı da verilmiştir.

b- Ying-wu Wei-yüan P'i-chia kagan ismi de yine T'ang imparatoru tarafından kendisine verilmiştir.

c- T'ang sülalesi zamanında Ning-kou prensesi ile evlenmiştir.

12- I-ti-chien: ?-780

a- Önceki kagan'ın küçük oğludur. Kendisine Mou-yü kagan ismi de T'ang imparatoru tarafından verilmiştir.

b- T'ang sülalesi zamanında Hsieh-tu Teng-li Ku-ch'o Mi-shih Ho Chü-lu Ying-i Chien-kung P'i-chia kagan ünvanı verilmiştir

13- Tun Mo-ho Ta-kan (31): 780-789

a- Önceki kagan'ın başveziridir.

b- Kendisine Ho Ku-tu-lu P'i-chia kagan adı verilmiştir. Chien-chung saltanat devrinin birinci yılında (780) T'ang imparatoru tarafından ilk önce Wu-i Ch'eng-kung kagan, daha sonra da Mi-ch'u-lu Ch'ang-shou T'ien-chin P'i-chia kagan ünvanı verilmiştir. Chen-yün saltanat devrinin beşinci yılında (789) ölmüştür.

c- T'ang sülalesinden Hsien-an Prensesi ile evlenmiştir.

14- To-lo-ssu: 789-790

a- Bir evvelki kagan'ın oğludur.

b- Kendisine P'an-kuan T'e-chin ünvanı verilmiştir.

c- T'ang imparatoru tarafından ise Ai Teng-li-lo Ku mo-mi-shih Chü-lu P'i-chia Chung-chen kagan (32) ünvanı verilmiştir. Küçük K'o-tun (Hatun), Yeh (33) prensesi tarafından zehirlenerek (790) tarihinde öldürülmüştür.

15- A-ch'o Kagan: 790-795

a- Bir önceki kagan'ın oğludur.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Feng-ch'eng Kagan adı verilmiştir.

c- Chen-yüan saltanat devrinin onbirinci yılında (795) ölmüştür.

31- Ta-kan, "Tarkan" için bak, not 16.

32- Ai Teng-li-lo Ku Mo-mi-shih Chü-lu P'i-chia Chung-chen kagan, eski Türkçe'de "Ay Tengride Kut Bulmuş Külüg Bilge Chung-chen Kagan" anlamındadır.

33- 790 yılında Prenses Yeh, To-lo-ssu Kagan'ı zehirliyerek öldürmüştür. Prenses, P'u-ku Huai-en'in en büyük kızı idi. Karabalsagun anıtında, bu hikayeden hiç bahsedilmemiştir. Anıtta, To-lo-ssu'nun başarılı hakimiyetinden ve ölümünden sonra kağanlığa oğlunun geçtiği yazılıdır. Bak, Mackerras, *The Uighur Empire*, s. 142, not, 102.

16- Ku-tu-lu Kagan: 795-805

a- Önceki kagan'ın oğlu olmadığından, vezir olan Ku-tu-lu kagan olmuştur. Aslen Hsieh Tieh ailesindedir.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Ai T'eng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih Ho Hu-lu P'i-chia Huai-hsin kagan ünvanı verilmiştir. (34)

c- Yung-chen saltanat devrinin birinci yılında (805) ölmüştür.

17- T'eng-li-lo Yeh Ho Chü-lu P'i-chia kagan (35): 805-?

18- Ai Teng-li-lo Ku Mi-shih Ho P'i-chia Pao-i Kagan (36)

19- Teng-lo Yü-lu Mo-mi-shih Chü-chu P'i-chia Ch'ung-te Kagan (37)?-825

a- Bir önceki kagan ile münasebeti belli değildir. Yalnız *T'ang Shu*'da, bir evvelki kagandan hemen sonra kagan olduğu belirtilmiştir.

b- T'ang imparatoru Chin-tsung'a ait olan Pao-i saltanat devrinin birinci yılında (825) ölmüştür.

c- T'ang sülalesinden T'ai-ho prensesi ile evlenmiştir.

20- Ho-sa T'e-le: 825-832

a- Önceki kagan'ın küçük kardeşidir.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Ai Teng-li-lo Ku Mo-mi-shih Ho P'i-chia Chao-li Kagan (38) ünvanı verilmiştir.

21- Hu T'e-le: 832-839

a- Önceki kagan'ın yeğenidir.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Ai-Teng-li-lo Ku Mo-mi-shih Ho Chü-lu P'i-chia Chang-hsin kagan (39) ünvanı verilmiştir. K'ai-ch'eng saltanat devrinin dördüncü yılında (893) ölmüştür.

34- Ai T'eng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih Ho Hu-lu P'i-chia Huai-hsin kagan, Eski Türkçe'de "Ay Tengride ülüg Bulmuş Alp Ho-lu Bilge Huai-hsin Kagan" anlamına gelmektedir.

35- T'eng-li Yeh Ho Chü-lu P'i-chia Kagan, Eski Türkçe'de "Tengri'de Yeh Alp Bilge Kagan" anlamındadır.

36- Ai Teng-li-lo Ku Mi-shih P'i-chia Pao-i Kagan, Eski Türkçe'de "Ay Tengride Küç Bulmuş Alp Bilge Pao-i Kagan" anlamındadır.

37- Teng-lo Yü-lu Mo-mi-shih Chü-chu P'i-chia Ch'ung-te Kagan, Eski Türkçe'de "Tengride Ülüg Bulmuş Küçlük Bilge Ch'ung-te Kagan" anlamındadır.

38- Ai Teng-li-lo Ku Mo-mi-shih Ho P'i-chia Chao-li Kagan, Eski Türkçe'de "Ay Tengride Kut Bulmuş Alp Bilge Chao-li Kagan" anlamındadır.

39- Ai Teng-li-lo Ku Mo-mi-shih Ho Chü-lu P'i-chia Chang-hsin Kagan, Eski Türkçe'de "Ay Tengride Kut Bulmuş Alp Külüg Bilge Chang-hsin Kagan" anlamındadır.

22- Ho-sa T'ele: 839-841

23- Wu-chieh T'e-le: 841-?

24- Yü-nien T'e-le: 839-841

a- Wu-chieh'nin küçük kardeşidir.

III- *Ts'e-fu yüan-kuei*, Hui-ho (Uygur) kagan soykütüğü

1- Shih-chien Ssu-chin

a- T'ang sülalesinin ilk yıllarında kagan olmuştur.

2- P'u-sa

a- Önceki kagan'ın oğludur.

3- T'u Mi-tu: ?-648

a- P'u-sa ile münasebeti belli değildir.

b- Chen-kuan saltanat devrinin yirmiikinci yılında (648) ölmüştür.

4- P'o-jun

a- Önceki kagan'ın oğludur.

b- Lung-shcu saltanat devrinin ortalarında ölmüştür.

5- Pi-sou Tu-chu

a- Önceki kagan'ın kız yeğenidir.

6- Tu Chieh-chih

a- Önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

7- Fu Ti-fu

a- Önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

8- Ch'eng-tsung

a- Önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

9- Fu Ti-nan

a- Önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

10- Yeh-hu Chieh-li-fa: ?-747

a- Önceki Kagan ile münasebeti belli değildir.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Tien-pao saltanat devrinin beşinci yılında (747) Huai-jen kagan ünvanı verilmiştir.

c- T'ien-pao saltanat devrinin altıncı yılında (748) ölmüştür.

11- Mo-yen-ch'o: ?-760

a- Önceki Kagan'ın oğludur.

b- Ch'i-yüen saltanat devrinin üçüncü yılında (760) ölmüştür.

12- I-ti-chien: ?-799

a- Önceki Kagan'ın en küçük oğludur.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Pao-yin saltanat devrinin ikinci yılında (763) kaganlık verilmiştir.

c- Ta-li saltanat devrinin ondördüncü yılında (779) ölmüştür.

13- Tun Mo-ho Ta-kan: ?-789

a- Önceki Kagan'ın veziridir.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine, Chen-yüan saltanat devrinin dördüncü yılında (788) T'ien-ch'in Kagan ünvanı verilmiştir. Bir yıl sonra T'ang imparatoruna rica ederek Uygurlar için kullanılan "ho" kelimesini değiştirmiştir (40). Aynı sene içinde de ölmüştür.

14- To-lo-ssu: 789-790

a- Önceki Kagan'ın oğludur.

b- Chen-yüan saltanat devrinin altıncı yılında (790) ikinci veziri tarafından öldürülmüştür.

15- A-ch'o: 790-794

a- Önceki Kagan'ın oğludur.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Chen-yüan saltanat devrinin yedinci yılında kaganlık ünvanı verilmiştir.

c- Chen-yüan saltanat devrinin onuncu yılında (794) ölmüştür.

16- Ku-tu-lu Chiang-chun: 794-805

a- Önceki Kagan'ın oğlu olmadığından Ku-tu-lu Chiang-chun Kagan olmuştur.

b- T'ang imparatoru tarafından kendisine T'eng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih Ho Hu-lu Ku-tu P'i-chia Huai-hsin Kagan ünvanı verilmiştir. Yung-chen saltanat devrinin birinci yılında (805) ölmüştür.

40- Uygurlar için kullanılan "Hui-ho" kelimesi "Hui-hu" şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Ecsedy, H., "Uigurs and Tibetans in Pei-t'ing 790-791 A.D." *Acta Orientalia*, sayı 17 (1964), s. 93-94 de, Uygurların bu isim değişikliği hakkında daha geniş bilgi veriyor ve bu isim değişikliğinin tarihini 788 yılı olarak kabul ediyor.

- 17- Ai Teng-li-lo Mı-te Mo-shıh Chü-lu P'i-chia Kagan: 805-?
a- Önceki Kagan ile münasebeti belli değildir.
b- Yung-chen saltanat devrinin altıncı yılında (810) ölmüştür.
- 18- Teng-li-lo Ku-te Mi-shıh Ho P'i-chia Kagan: (41)
a- Önceki Kagan ile münasebeti belli değildir.
b- Yung-chen saltanat devrinin onbirinci yılında (816) ölmüştür.
- 19- Ai Teng-li-lo Mo-mi-shıh Ho P'i-chia Pao-i Kagan: ?-821
a- Önceki Kagan ile münasebeti belli değildir.
b- Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin birinci yılında (821) ölmüştür.
- 20- Chün Teng-li-lo Yü-lu Mi-shıh Ho-Chu-chu-lu P'i-chia Kagan: 821-823
a- Önceki Kagan ile münasebeti belli değildir.
b- Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin üçüncü yılında (823) ölmüştür.
- 21- Ho-sa Kagan: 823-832
a- Önceki Kagan'ın amcasının oğludur.
b- T'ang imparatoru tarafından kendisine Chün Teng-li-lo Mo-mi-shıh Ho P'i-chia Kagan ünvanı verilmiştir. T'ai-ho saltanat devrinin altıncı yılında (832) ölmüştür.
- 22- Hu T'e-le: 832-839
a- Önceki Kagan'ın yeğenidir. T'ang imparatoru tarafından kendisine kaganlık verilmiştir.
b- K'ai-ch'en saltanat devrinin dördüncü yılında (839) öldürülmüştür.
- 23- Wu-tu-kung
a- Önceki Kagan ile münasebeti belli değildir.
b- Diğer bir adı da Ho-sa Kagan'dır.

B KAYNAKLARDAKİ KARIŞIKLIKLARIN ORTAYA ÇIKARTILMASI

İlk tablodan başlayarak, yukarıda gösterdiğimiz Uygur Kaganlarının Soykütükleri'nin bir karşılaştırılmasını yapacak olursak, aşağıda belirtilen iki yanlışlığın yapıldığını hemen ortaya çıkarmış oluruz.

41- Teng-li-lo Ku-te Mi-shıh Ho P'i-chia Kagan, Eski Türkçe'de "Tengride Kut Bulmuş Alp Bilge Kagan" anlamındadır.

1- Ch'eng-tsung, Fu Ti-nan ve Hu-su Kaganlar arasındaki münasebetler:

Chiu T'ang-shu ve *Ts'e-fu yüan-kuei* kitaplarındaki Uygurların soykütüklerinde Ch'eng-tsung Kağan'dan sonra Fu-ti-nan devri fazla olarak kaydedilmiştir. *Hsin T'ang-shu* kitabında ise Hu-su devri fazla olarak kaydedilmiştir. Hu-su Kagan *Chiu T'ang-shu*, *Ts'e-fu yüan-kuei* kitaplarında yoktur. Bu durum karşısında Ch'eng-tsung, Fu Ti-nan ve Hu-su Kaganlar arasında münasebeti açıklamak gerekmektedir. Bunun için de her üç kaynaktan aldığımız aşağıdaki parçaları inceliyelim:

Chiu T'ang-shu, Bölüm 103 Wang Chün-ch'üeh'nin biografisi:

"Başlangıçta, Liang-chou (42) sınırında Hui-ho, Ch'i-pi, (43) Sssu-cieh (44) ve Han (45) olmak üzere dört boy bulunmaktadır. Bunlar devrin en büyük olan boylarıdır. Chün-ch'üeh adında biri çok fakir olduğu devrelerde, sık sık Liang kasabasına uğruyordu. Fakat Hui-ho ve diğerleri tarafından küçümsemekteydi. Bir zaman sonra, Chün-ch'üeh, Ho-shih şehrine Chieh-tu-shih (46) (Vali) olduktan sonra, kanun yoluyla bütün boyların yolsuzluklarını ortaya çıkartır. Bu durumdan en çok Uygurlar memnun olmamışlar ve her geçen gün Vali'ye karşı olan nefretlerini arttırmışlardır. Uygurlar gizlice birini gönderip Vali'nin gururunu rencide edecek şekilde hareket ederler. Bu durum karşısında da Vali, imparatora bir haberci göndererek bu dört boyun çok zor idare edildiğini ve isyan etmek için hazırlıklar yaptıklarını bildirir. İmparator durumu daha iyi anlamak için birini görevlendirir. Neticce, Uygurlar ve diğerlerinin aleyhine olur. Uygurların başında bulunan Ch'eng-tsung kagan imparator tarafından ömrünün sonuna kadar kalmak üzere Jang-chou'ya (47) sürgün edilir. Ayrıca Ch'i-pi reisi Ch'eng-ming, T'eng-chou'ya (48), Ssu-chüeh (Sekel) Lu-shan Ta-tu-tu'su (49) Kuei-kou ise Chiang-chou (50) ya sürgün edilirler."

42- Liang-chou, bugünkü Shen-hsi eyaletindedir.

43 Ch'i-pi, Töliš kabilelerinden biridir. Karaşar şehrinin kuzey-batısında oturuyorlardı. Bak, Tsai Wen-shen, *Uygurlar*, s. 45.

44- Ssu-chieh, Sekel (veya Sikil, Esgil, Sigir) demektir. Bir kabile adıdır. Bu kabile için daha fazla malumatı Ögel, "Sekellerin ataları hakkında", *Belleten*, Cilt IX, ss. 469-483 de bulmaktayız.

45- "Han" kelimesi çince'de hem sülale adı (M.Ö. 206-M.S. 220) olarak, hem de Çinliler için kullanılmıştır. Burada Çinli bir kabile kastedilmektedir.

46- Chieh-tu-shih, eski bir memuriyet ünvanıdır. T'ang sülalesi zamanında bu memuriyet ortaya çıkmıştır. Bütün askeri ve sivil işleri idare eden bir memuriyettir. Bak, Tsai Wen-shen, *Uygurlar*, s., 13.

47- Jang-chou, bugünkü Shen-hsi Eyaletindedir.

48- T'eng-chou, bugünkü Honan eyaletindedir.

49- Lu-shan, bugünkü Kiangsi eyaletindedir. Ta-tu-tu, "Büyük Tudun" anlamındadır. Tudun için bak not 3.

50- Chiang-chou, bugünkü Ho-tung eyaletindedir.

"Buna son derece içerliyen Ch'eng-tsung'un taraftarlarından Han-hai-chou'da (51) Ssu-ma (52) görevinde bulunan Hu-su, etrafındakileri bir araya toplamaya muvaffak olup, validen intikam almak için hazırlıklara girişti. Durumdan haberdar olan Vali, en kuvvetli askerlerini alıp Su-chou'ya (53) ve daha sonrada, Kan-chou'ya (54) doğru ilerlemeye başladı. Kan-chou'ya gelindiği zaman Hu-su'nun askerleri tarafından çevrildi. Vali'nin bütün taraftarlarını kılıçtan geçirip Vali'yi de öldürdü. Cesedini de yükliyerek Göktürkler'e doğru yola çıkıldı. Fakat Hu-su, T'ang ordusu tarafından takip edildiğini görünce cesedi bırakarak yoluna devam etti."

Hsin T'ang-shu, Bölüm 133, Wang Chün-ch'üeh'nin biografisi:

"Başlangıçta Liang-chou sınırlarında Hui-ho, Ch'i-pi, Ssu-chieh ve Han boyları bulunmaktaydı. Chün-ch'üeh çok fakir olduğu zamanlarda sık sık Ho-hsi (55) nehri boylarına giderdi. Uygurlar dahil, diğer boylar da onu küçümsemekteydiler. Bir müddet sonra, Chün-ch'üeh Eyalet valisi olunca, bu dört boyun isyan etmek üzere olduklarını imparatora bildirdi. İmparator tarafından yapılan araştırma neticesinde, Uygurlar haksız görülerek, Han-hai Tu-tu'su olan Ch'eng-tsung, Jang-chou'ya, Ch'i-pi reisi Ch'eng-ming T'eng-chou'ya, Han Ta-te ise Chi-chou'ya (56) ve Kuei-kou'da Chiang-chou'ya sürgün edildiler."

"Bu durumdan memun olmıyan Ch'eng-tsung yakınlarından Hu-su, Han-hai-chou'daki Ssu-ma görevinde iken etrafındakileri toplayıp Chün-ch'üeh'den intikam almağa karar verir. Durumdan haberdar olan Chün-ch'üeh ise en kuvvetli askerlerinden teşkil ettiği ordusuyla, Su-chou'ya doğru hareket eder. Kan-chou'ya gelindiğinde Hu-su tarafından kuşatılıp kendisiyle birlikte bütün askerleri kılıçtan geçirilir. Hu-su, Göktürkler'e götürmek için aldığı cesedi arkadan, takip edildiğini görünce bırakır ve yoluna devam eder."

T'se-fu yüan-kuei, Bölüm 233:

"T'ang imparatoru, Yen Chih-wei'yi (57) gönderip Ch'ien-shan ismiyle kagan olmasını bildirdi. Po-tou T'ieh-li mevkiinde Hui-ho, Ch'i-pi, Ssu-chieh ve Han boyları bulunmaktaydı. Bu bölgeye sık sık gelen Chün-ch'üeh hiç birinden yakınlık görmüyordu. Ho Shih-chien bölgesinin Tu-shih (Vali) sı olunca, kanun yoluyla bu dört boyun yoksuzluklarını ortaya çıkardı. Ayrıca bunların çok zor

51- Han-hai-chou, bugünkü Batı Moğolistan'dadır.

52- Ssu-ma, bu memuriyet için bak, not 29.

53- Su-chou, bugünkü Kansu eyaletindedir.

54- Kan-chou, bugünkü Kansu eyaletindeki, Chang-i hsien bölgesinde bulunmakta idi.

55- Ho-hsi, Sarı Nehrin Batısında bulunan bölgeler demektir.

56- Chi-chou, bugünkü Ho-pei eyaletindedir.

57- Yen Chih-wei'in biografisi için bak, *Hsin T'ang-shu*, s., 215 a ve *Chiu T'ang-shu*, s., 194a

idare edildiğini, ayaklanma için hazırlıklar yaptıklarını imparatora bildirdi. Bu durumu dört boyda çok içerlediler. Hakikati öğrenmek isteyen imparator, yaptırmış olduğu araştırmaya neticesinde, bütün boyları haksız bulduğundan, Uygur Han-hai Ta-tu-tu'su olan Ch'eng-tsung'u Jang-chou'ya, Ssu-chüeh reisi Kuei-kou'yu Chiang-chou'ya, Han Ta-te'yi Chi-chou'ya ve Ch'i-pi reisi Ch'eng-ming'i de Teng-chou'ya sürgün etti."

"Uygurların başına Han-hai Ta-tu-su bulunan Fu Ti-nan getirildi. Ch'eng-tsung'un yeğeni olan Han-hai Ssu-ma'sı, Hu-su, bu duruma çok kızdığından. Ch'eng-tsung'un intikamını almağa karar verdi. Göktürkler'den de yardım alarak hazırlıklara başladı. Durumdan haberdar olan Wang Chün-ch'üeh ordusunu alıp Su-chou'ya hareket etti. Kan-chou'nun güneyinde Wang Chün-ch'üeh Hu-su tarafından baskına uğradı. İlk önce bütün askerleri kılıçtan geçirildi. Daha sonra sonra Hu-su, Chün-ch'üeh'yi öldürüp cesedini Göktürkler'e götürmek üzere yola çıktı. Liang-chou'da T'ang askerleri tarafından takip edildiğini görünce cesedi bırakarak yoluna devam etti."

Yukarıdaki üç ayrı metni inceliyecek olursak, Uygur Han-hai Ta-tu-tu'su, olan Ch'eng-tsung, Wang Chün-ch'üeh tarafından Jang-chou'ya sürgün edildikten sonra, kendisinden boşalan yere, Uygur kaganı olarak imparatorun emriyle Fu Ti-nan'nın geçtiğini görürüz. Bu iki kişinin birbirlerini takip eden Uygur kaganları oldukları şüphesizdir. *Chiu T'ang-shu* ve *Ts'e-fu yüan-kuei* bu iki kişinin Uygur kaganı olduklarını doğrulamaktadır. Ch'eng-tsung'un yeğeni olan Hu-su, Han-hai Ta-tu-tu'su da Ssu-ma görevindeyken, Ch'eng-tsung'un intikamını almağa karar vermiş ve ilk önce komutan ve askerleri, daha sonra da, Ho-hsi Chieh-tu-shih (Ho-hsi valisi) sı olan Wang Chün-ch'üeh'yi öldürüp kaçırmıştır. Onun Fu Ti-nan'dan sonra Uygur kağanı olup olmadığı hakkında kayıtlara rastlıyamıyoruz. Bunun için de kesin bir karar vermek zordur. Ancak, T'ien-pao Saltanat devrinin ilk yılında ortaya çıkan Ku-li P'ei-lo kagan'ın, Hu-su'nun oğlu olduğu bir gerçektir. Babası eğer kagan olmasaydı, kendisinin hiçbir yeteneği ve adı olmayacaktı. *T'ang-shu*'daki kayıtlarda Ch'eng-tsung'dan sonra Hu-su'nun kagan olduğu belirtilmiştir.

Notice olarak , bu üç metne dayanarak, Ch'eng-tsung, Fu Ti-nan ve Hu-su'nun birbirlerini takip eden Uygur kaganları olduğunu kabul etmek en akla yakın olanıdır.

2- Bu üç kitaptaki Uygur kaganlarının soykütüklerini karşılaştıracak olursak; Üç kitapta da Uygur kaganlarının soykütüklerindeki karışıklık 16. kagan olan Ku-tu-lu Huai-hsin Kagan'dan sonra başlamaktadır. *Chiu T'ang-shu*'daki kayıtlara göre, Huai-hsin Kagan öldükten sonra yerine 17. kagan olarak Ai Te-ho-li-lo Mo-mi-shih Ho Mi P'i-chia Kagan gelmiştir. Bu da, Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin birinci yılında (821) Pao-i Kagan isinini alarak ölmüştür. *Hsin T'ang shu*'da ise 17. kagan olan T'eng-li Yeh Ho Chü-lu P'i-chia Kagan'dan bahsedilmediği görülür.

Aslında 18. Kagan'ın Pao-i Kagan olması gerekmektedir. Eğer, her iki *T'ang-shu*'yu, *Ts'e-fu yüan-kuei* ile mukayese edecek olursak, *Ts'e-fu yüan-kuei*'de Ku-tu-lu Chiang-chun Kagan'dan sonra, *Chui T'ang-shu*'da gösterilenden fazla olarak, 17. Kagan olan Ai Teng-li-lo Mi-te Mo-shih Chü-lu P'i-chia Kagan (Yung-chen saltanat devrinin altıncı yılında (810) ölmüştür) ile 18. Kagan olan Teng-li-lo Ku-tu Mi-Shun Ho P'i-chia Kagan fazla olarak gösterilmiştir.

Hsin T'ang-shu'da ise, bu iki kagandan yalnız biri fazla olarak görünmektedir. Ancak *Hsin T'ang-shu*'da 17. Kagan'ın hükümdar olduğu yıl belirtilmediğinden, bunun Teng-li Yeh Ho Chü-lu P'i-chia kagan olup olmadığını bilmiyoruz. *Ts'e fu yüan-kuei*'de ise bir fazlalık vardır. Ancak bunun da 17. mi yoksa 18. kagan mı oluşu belli değildir. Tekrar yukarıdaki üç ayrı tabloya bakacak olursak, Teng-li sonra P'i-chia Pao-i Kagan başa geçmiştir. Pao-i Kagan, Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin birinci yılında (821) ölmüştür. Aynı yıl içinde T'ang imparatoru tarafından baş sağlığı dilemek için birinin gönderildiğine dair kayıt vardır. Diğer taraftan, yeni kagan başa geçtiğinde, gene T'ang imparatoru tarafından P'ai-t'ung ve yardımcısı Chia-lin elçi olarak gönderilerek kaganlık tastik edilmiştir. Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin üçüncü yılında (823) ölen Teng-li-lo Mo-mi-shih Ho Chu-lu P'i-chia Kagan'ın diğer bir adı da Tsung-te Kagan'dır. Bundan sonraki soy kütükleri üç kitapta aynıdır. Ancak, Ho-sa T'e-le'ya gelindiğinde, *Chiu T'ang-shu*'da Ho-sa. T'e-le, Wu-chieh, T'e-le-, O-nien ve P'ang-le Kagan, *Hsin T'ang-shu*'da ise ise Hu T'e-le, Ho-sa T'e-le, Wu-chieh T'e-le ve Yü-nien T'e-le ile birlikte üç Kagan'da T'e-le adını almıştır. *Ts'e-fu yüan-kuei*'de bu isimler Hu T'e-le, Wu-tukung olarak geçmektedir. Böylece T'e eklerinin birbirini tutmadığını görüyoruz.

Netice olarak, bu durumu aydınlığa kavuşturmak için, tekrar üç ayrı kitaptaki soykütüklerini karşılaştırmak gerekmektedir.

İlk önce *Chiu T'ang-shu*'nun Uygurların soykütüklerini açık olarak tesbit etmediğini kabulederek, *Hsin T'ang-shu* ve *Ts'e-fu yüan-kuei* ile mukayesesini yapacak olursak, aşağıdaki sıraladığımız yanlışlıkları ortaya çıkarmış oluruz.

1- Fu Ti-nan Kagan olduktan sonra, *Hsin T'ang-shu* ve *Ts'e-fu yüan-kuei*'de fazla olarak Hu-su kagan devri alınmıştır. *Chiu T'ang-shu*'da bu isimden bahsedilmez.

2- *Chui T'ang-shu*'da Teng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih ve Ho Lu-hu P'i Huai-hsin Kagan'dan sonra Ai Te-ho-li-lo Mo-mi-shih Ho Mi P'i-chia Kagan gelmektedir. Bir önceki Huai-hsin Kagan, Lung-chen saltanatı devrinin birinci yılında (805) ölmüştür. Yung-chen saltanat devri sadece bir yıl olup, zamanın T'ang imparatoru Hsün-tung'a aittir. Bundan sonraki kagan Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin birinci yılında (821) ölmüştür. Ch'ang-ch'ing saltanat devri ise T'ang imparatoru Mu-tung'a ait olup 821 yılıdır. Bu durumda, Yung-chen saltanat devrinin birinci yılından Ch'ang-ch'ing saltanat devrinin birinci yılına kadar zaman arasında

T'ang imparatoru Hsüen-tsung'un onbeş yılını kapsayan Yüan-ho saltanat devri vardır. Ancak *Chui T'ang shu*'da bu devir oldukça karışık işlenmiştir.

Hsin T'ang-shu'da ise, T'eng-li Yeh Ho Chü-lu P'i-chia kagan devri eksik olarak alınmıştır. *Ts'e-fu yüan-kuei*'de ise, Huai-hsin Kagan'dan sonra gelen Ai Teng-li-lo Mi-te Mo-shih Chu-lu P'i-chia Kagan ve Teng-li-lo Ku-te Mi-shih Ho P'i-chia kagan eksik olarak geçmiştir.

3- *Hsin T'ang-shu*'da ki Uygur kaganları Soykütüğü bölümünde, Fu Ti-nan kagan devri alınmamıştır. Gerçekte Ch'eng-tsung Kagan sürgün edildikten sonra, Han-hai Ta-tu-tu'luğunu yapan Fu Ti-nan imparatorun emriyle kagan olmuştur.

4- *Hsin T'ang-shu* ve *Ts'e-fu yüan-kuei*'deki Uygur Kagan Soykütüklerine tekrar bakacak olursak, *Hsin T'ang-shu*'da Ku-tu-lu Kagan'dan sonra Teng-li-lo Ku-te Mi-shih Ho P'i-chia Kagan'ın eksik olduğu görülür. Bundan dolayı, *Hsin T'ang-shu* kitabının kagan soykütüklerini tam olarak kaydetmediğini görüyoruz. *Ts'e-fu yüan-kuei*'deki kayıtlara bakıldığında, diğerlerine nazaran daha derli toplu ve hakikate daha yakın olduğunu, bununla beraber gene de bazı yanlış ve eksik kayıtların bulunduğunu görürüz. Her şeyden önce burada, Hu-su devri alınmamıştır. Diğer taraftan, *Chiu T'ang-shu*'da gösterilen Uygur kaganlarından fazla olarak iki kagan devri alınmıştır. Bu kaganlardan birincisi, Yung-chen saltanat devrinin altıncı yılında, ikincisi ise aynı saltanat devrinin onbirinci yılında olmuştur. Fakat Yung-chen saltanat devri sadece bir yıldır. Bundan dolayı da Yung-chen saltanat devrinin altıncı ve onbirinci yıllarının nereden çıktığını bilmiyoruz. Ancak bu devrin yanlış kaydedildiği muhakkaktır. *T'ang Hui-yao* kitabının 98. Bölümünün Uygurlara ait kısmındaki kayıttan, bu devrenin Yüan-ho saltanat devri olduğunu ve Ai Teng-li-lo Mi-te Mo-shih Chu-lu P'i-chia Kagan'ın Hsien-tsung'a ait olan Yüan-ho saltanat devrinin altıncı yılında (811) öldüğünü görmekteyiz. Diğer taraftan Teng-li-lo Ku-te Mi-shih Ho P'i-chia kagan ise, Yüan-ho saltanat devrinin onbirinci yılında (816) ölmüştür.

Netice olarak, şimdye kadar mukayesesini yaptığımız üç ayrı kaynaktan elde edilen Uygur kaganlarının soykütükleri aşağıda veriyorum.

1- Shih-chien Ssu-chin

Chiu T'ang-shu kitabının Uygur bölümünde T'e-chien olarak, *Hsin T'ang shu* ve *Ts'e-fu yüan-kuei* kitaplarında ise, Shih-chien olarak geçtiği için burada da Shih-chien olarak alıyoruz. Kagan öldüğü zaman kendisine Ssu-chin adı verilmiştir. Yaklaşık olarak Ta-yeh saltanat devresinin birinci yılında (605) kaganlık yapmıştır.

2- P'u-sa

Shih-chien'in oğludur. Kagan olduğu yıl kesin olarak belli değildir. Bazı kayıtlara göre, P'u-sa'nın Chen-kuan saltanat devrinin yirminci yılında (626) öldüğü söylenir.

3- T'u Mi-tu: ?-648

P'u-sa ile münasebeti belli değildir. Chen-kuan saltanat devrinin yirminci yılında T'ang imparatoruna haraç gönderdiği için, imparator kendisine Huai-hua Ta-chiang-chün ünvanının ve Han-hai Tu-tu'lüğünün idaresini vermiştir. Fakat o, kendisini kagan olarak ilan etmiştir. Bu kagan zamanındaki memur ünvanları aynen Göktürkler'de olduğu gibidir. Chen-kuan saltanat devresinin yirmiikinci yılında (648) yeğeni tarafından öldürülmüştür.

4- P'o-jun: 648-662

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. T'ang sülalesine yardımları olmuştur. Batı Göktürkler'i yenerek başkent Ho-lu'yu işgal etmiştir. Bu büyük başarısına karşılık T'ang imparatoru tarafından kendisine Yu-wei Ta-chiang-chün (58) ünvanı ve Han-hai Tu-tu-lu'gu verilmiştir (59). Lung-su saltanat devrinde ölmüştür. Lung-su saltanat devri sadece bir yıldır. Bu duruma göre, (662) yılında ölmüştür.

5- Pi-sou Tu: 662-680

Chiu-T'ang-shu ve *Ts'e-fu yüan-kuei* kitaplarında bu kaganın adı P'i-li Tu olarak, *Hsin T'ang-shu*'da ise Pi-su olarak geçmektedir. Bir evvelki Kagan'ın oğludur. *Chiu T'ang-shu*'da ki biografisinde "Yung-lung saltanat devrinin ortalarında Tu Chieh-chih'in kagan olduğu ve Yung-lung saltanat devrinin T'ang imparatoru Kao-tsung'a ait olduğu kayıtlıdır. Bu saltanat devri ise sadece bir yıldır (680).

6- Tu Chieh-chih: 680-?

Bir evvelki Kagan'ın oğludur.

7- Fu Ti-fu: 715-719

Bir evvelki Kagan'ın oğludur, Kagan olduğu devre kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Göktürk Kagan'ı Mo-ch'o'nun ölümünden bir yıl evvel kagan olduğuna dair kayıtlara rastlanmaktadır. Mo-ch'o ise, Kai-yüan saltanat devrinin dördüncü yılında (716) öldürülmüştür. Bu duruma göre, Kagan olduğu yıl (715) tarihidir. Ayrıca *T'ang Hui-yao* kitabındaki kayda göre, K'ai-yüan saltanat devrinin yedinci yılında (719) ölmüştür.

8- Ch'eng-tsung. 719-727

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. K'ai-yüan saltanat devrinin onbeşinci yılında (727) Wang Chün-chüeh tarafından Jang-chou'ya sürgün edilmiştir. Bu tarihte Kaganlıktan ayrıldığı bellidir.

9- Bir evvelki Kagan'la olan münasebeti belli değildir. (727) yılında Ch'eng-tsung sürgün edildikten sonra, T'ang imparatoru Fu Ti-nan'ı Han-hai Ta-tu'lu-

58- Bak not 8.

59- Bak not 9.

ğuna tayin etmiştir. Buna dayanarak onun K'ai-yüan saltanat devrinin onbeşinci yılında (727) kagan olduğu şüphesizdir.

10- Hu-su

Ch'eng-tsung'un yeğenidir. Fu Ti-nan ile olan münasebeti belli değildir. Fakat, Ch'eng-tsung sürgün edildiği zaman Han-hai Fu Szu-ma görevindeydi. Kagan olduğuna dair kayıtlara rastlıyamıyoruz. Yalnız bildiğimiz, Ch'eng-tsung'un intikamını aldığı ve Wang Chün-chüch'yi öldürdüğüdür. Fakat, bir sonraki Kagan olan Ku-li P'ei-lo'nun baba.ı olduğunu bildiğimizden bu şahsında kagan olması ihtimalinin büyük olduğu kuvvetle muhtemeldir.

11- Ku-li P'ei-lo: ?-747

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. Kendisine T'ang imparatoru tarafından Ku-tu-lu P'i-chia Kagan ismi verilmiştir. T'ien Paó saltanat devrinin üçüncü yılında (745) T'ang imparatoru tarafından Feng-ı Wang adını, yine aynı saltanat devrinin üçüncü yılında (747) Huai-jen Kagan ünvanını almıştır. Diğer bir başka adı da Yeh-hu Chieh-li-fa dır. T'ien-pao saltanat devrinin altıncı yılında (747) ölmüştür.

12- Mo-yea-ch'o: 747-759

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. Kendisine T'ang imparatoru tarafından Ko-le Kagan adı verilmiştir. Ch'i-yüan saltanat devrinin ikinci yılında (759) T'ang imparatoru kendisine Ying-wu Wei-yüan P'i-chia Kagan ünvanını vermiştir. An-shuh isyanının bastırılmasında T'ang imparatoruna yardım ettiğinde, imparator Su-tsung, Ning-kou prensesi olan kızını kendisiyle evlendirmiştir. Ch'i-yüan saltanat devrinin ikinci yılında (759) ölmüştür.

13- I-ti-chien: 759-779

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. Kendisine Mou-yü Kagan ünvanı verilmiştir. Pao-ying saltanat devrinin ikinci yılının (763) Haziran ayında T'ang imparatoru tarafından kendisine Teng-li Ku-ch'o Mi-shih Ho Chü-lu Ying-i Chien-kung P'i-chia Kagan ünvanı verilmiştir. Ta-li saltanat devrinin ondördüncü yılında (779) öldürülmüştür. Diğer bir adı da Teng-li Kagan'dır.

14- Tun Mo-ho Ta-Kan: 779-789

Bir evvelki Kagan'ın veziridir. Teng-li'yi öldürdükten sonra kagan olmuştur. Kendisine T'ang imparatoru tarafından Ho Ku-tu-lu P'i-chia kagan adı verilmiştir. Chien-chung saltanat devrinin birinci yılında (780) yine T'ang imparatoru tarafından kendisine Wu-i Ch'eng-kung Kagan adı verilmiştir. Chen-yüan saltanat devrinin dördüncü yılında da (788) T'ang imparatoru tarafından tekrar T'ien-chin Kagan ünvanı verilmiştir. Chen-yüan saltanat devrinin beşinci yılında (789) imparatora rica ederek uygurlar için kullanılan "Ho" kelimesini değiştirt-

mistir. Chen-yüan saltanat devrinin beşinci yılında (789) ölmüştür. Hsien-an prensesi ile evlenmiştir.

15- To-lo-ssu: 788-790

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. Kendisine P'ang-kuan T'e-chin ünvanı verilmiştir. Chen-yüan saltanat devrinin beşinci yılında (789) T'ang imparatoru tarafından kendisine Ai Teng-li-lo Mo-mi-shih Chü-lu P'i-chia Chung-chen kagan adı verilmiştir. Chen-yüan saltanat devrinin altıncı yılında (790) ikinci veziri tarafından öldürülmüştür.

16- A-ch'o: 790-794

Bir evvelki Kagan'ın oğludur. Chen-yüan saltanat devrinin yedinci yılında (791) T'ang imparatoru tarafından kendisine Feng-ch'eng kagan adı verilmiştir. Kendisinin oğlu yoktur. Chen-yüan saltanat devrinin onuncu yılında (794) ölmüştür.

17- Ku-tu-lu Chiang-chün: 794-805

Bir evvelki kagan'ın oğlu olmadığından Ku-tu-lu Chiang-chün, Kagan olmuştur. Aslen Hsieh-tieh ailesindedir. T'ang imparatoru tarafından kendisine Ai T'eng-li-lo Yü-lu Mo-mi-shih Ho P'i-chia Huai-hsin Kagan ünvanı verilmiştir. Chen-yüan saltanat devrinin onbirinci yılında (795) kagan olmuş ve imparator Shün-te'ya ait olan Yung-chen saltanat devresinin birinci yılında (805) ölmüştür.

18- Ai Teng-li-lo Mi-te Mo-shih Chü-lu P'i-chia: 805-811

Bir evvelki kagan ile münasebeti belli değildir. Yüan-ho saltanat devrinin altıncı yılında (811) ölmüştür.

19- Teng-li-lo Ku-te Mi-shih Ho P'i-chia: 811-816

Bir evvelki kagan ile münasebeti belli değildir. Yüan-ho saltanat devrinin yedinci yılında (812) T'ang imparatoru tarafından kendisine kaganlık verilmiştir. Yüan-ho saltanat devrinin onbirinci yılında (816) ölmüştür.

20- Ai Teng-li-lo Mo Mi-shih Ho P'i-chia Pao-i: 816-821

Önceki kagan ile münasebeti belli değildir. Ch'ang-ch'ing saltanat devresinin birinci yılında (821) ölmüştür.

21- Chün Teng-li-lo Yü-lu Mi-shih Ho Chü-lu P'i-chia Ch'ung-te: 821-823

Önceki kagan ile münasebeti belli değildir. T'ang sülalesinden T'ai-ho Prensesi ile evlenmiştir. Ch'ang-ch'ing saltanat devresinin üçüncü yılında (823) ölmüştür.

22- Ho-sa: 823-832

Bir evvelki kagan'ın amcasının oğludur. T'ang imparatoru tarafından kendisine Chün Teng-li-lo Mo-mi-shih Ho P'i-chia kagan ünvanı verilmiştir. T'a-i ho saltanat devresinin altıncı yılında (832) ölmüştür

23- Hu T'e-le: 832-839

Bir evvelki Kagan'ın yeğenidir. K'ai-ch'eng saltanat devrinin dördüncü yılında (839) ölmüştür.

24- Wu-tu-kung: 839-?

Önceki kagan ile münasebeti belli değildir.

25- Wu-chieh: 839-?

Ho-sa kagan'ın küçük kardeşidir. Kendisi K'ai-ch'eng saltanat devrinin dördüncü yılında (839) kagan olmuştur. Ne zaman öldüğü belli değildir.